

УДК 378.091.12.011.3–051:94]:069.12
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/30.212563>

Ірина КУЛИК,
orcid.org/0000-0002-9898-0064
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) 22Kulik@gmail.com

Тамара ТУРЧИН,
orcid.org/0000-0002-1052-7098
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) TamaraT2013@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРИ

У статті визначено сукупність педагогічних умов, що сприяють удосконаленню професійної підготовки майбутніх учителів історії та суспільних дисциплін: створення емоційно-ціннісного середовища, що сприяє мотивації студентів до накопичення педагогічного досвіду; розширення освітнього простору засобами музейної педагогіки; формування в майбутніх вчителів історії та суспільних дисциплін системи інтегрованих знань з історичних, психолого-педагогічних дисциплін; вивчення світового педагогічного досвіду; посилення практичної складової частини підготовки студентів.

Обґрунтовано найбільш перспективні форми педагогічної взаємодії викладача й студентів у музейному просторі: проведення практичних та лабораторних занять з елементами інтерактивних технологій, використання методу проєктів. Розкрито алгоритм дій щодо організації проєктної діяльності в просторі музею: критичне опрацювання шкільної навчальної програми з історії для вибору теми музейного уроку, вивчення психолого-педагогічної, історичної, методичної літератури; з'ясування педагогічних аспектів музейної експозиції, обґрунтування спеціальної методики проведення музейного уроку, складання психолого-педагогічної характеристики аудиторії; з'ясування особливостей та властивостей музейних предметів; підготовка дидактичних матеріалів; аналіз педагогічного досвіду; обґрунтування навчальних інтеракцій із музейними предметами; написання конспекту музейного уроку; створення презентації; проведення навчального заняття в музейно-освітньому просторі; обговорення й узагальнення результатів діяльності. У статті доведено, що музейний освітній ресурс є важливою складовою частиною професійної підготовки майбутнього вчителя історії та суспільних дисциплін. Розкрито значення музейного освітнього простору для організації трансдисциплінарного та інтерактивного характеру педагогічної діяльності. Доведено, що музейна педагогіка є одним з ефективних сучасних засобів формування особистості, стимулювання її творчої активності та інтелектуального розвитку.

Ключові слова: педагогічні умови, музейна педагогіка, музейний освітній простір.

Ірина KULYK,
orcid.org/0000-0002-9898-0064
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Pedagogy
and Methodology Teaching History and Social Disciplines
T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"
(Chernihiv, Ukraine) 22Kulik@gmail.com

Tamara TURCHYN,
orcid.org/0000-0002-1052-7098
Doctor of Pedagogical Science, Professor,
Head of the Department of Pedagogics Primary Education
and Management in Education
Nizhyn Mykola Gogol State University
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) TamaraT2013@ukr.net

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR PEDAGOGICAL ACTIVITY IN THE MUSEUM SPACE

The article identifies a set of pedagogical conditions that contribute to the improvement of professional training of future teachers of history and social science: the creation of emotional and value environment that helps motivate

students to accumulate pedagogical experience; expansion of educational space by means of museum pedagogy; formation of a system of integrated knowledge of historical, psychological and pedagogical disciplines in future teachers of history and social science; study of world pedagogical experience; strengthening the practical component of student training.

The most perspective forms of pedagogical interaction of the teacher and students in the museum space are well-defined: conducting practical and laboratory classes with elements of interactive technologies, use of the project method. The algorithm of actions concerning the organization of project activity in space of a museum is well-defined as well: careful processing of school curriculum in history to choose the theme of the museum lesson, study of psychological and pedagogical, historical, methodological literature; clarification of pedagogical aspects of the museum exposition, defining methods of conducting a museum lesson, defining of psychological and pedagogical characteristics of the audience; finding out the features and properties of museum objects; preparation of didactic materials; analysis of pedagogical experience; defining of educational interactions with museum objects; writing a plan of a museum lesson; creating a presentation; conducting a training session in the museum-educational space; discussion and generalization of results of activity.

It is proved that museum pedagogy is one of the effective modern means of personality formation, stimulating his/her creativity and intellectual development.

Key words: *pedagogical conditions, museum pedagogy, museum educational space.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування вітчизняної системи освіти постає питання інноваційних підходів до змісту й організації освітньої діяльності. Вагома роль у цьому процесі належить музейній педагогіці з її арсеналом активних способів організації педагогічної взаємодії. Специфіка професійної діяльності вчителя історії та суспільних дисциплін потребує залучення інноваційних ресурсів у процесі його фахової підготовки. Важливе місце серед них посідає музейно-педагогічний підхід, що вирішує проблеми розвитку особистості в музейному просторі. Актуальність вибраної теми зумовлена сучасними тенденціями щодо впровадження компетентнісного підходу в освітній процес, формування нової методології викладання, побудованої на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога та студентів. Реформування освітньої галузі відбувається в умовах переходу до гуманістичної педагогіки. Вирішення цього непростого завдання вимагає розширення освітнього простору, створення сучасного освітнього середовища, що забезпечить необхідні умови для розвитку особистості. Проблема використання освітнього потенціалу музеїв є мало розробленою. Музеї володіють потужним інформаційним і ціннісно орієнтованим потенціалом. Проблемою є те, що під час підготовки майбутніх вчителів історії та суспільних дисциплін не завжди читаються курси з музеєзнавства та основ музейної педагогіки, тобто більшість майбутніх фахівців не отримують необхідних знань із методики використання музейних предметів для навчання та виховання учнів, у той час як у країнах Європи музейна педагогіка активно використовується в освітньому процесі. Зазначене зумовлює мету та завдання цієї статті.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових досліджень засвідчив актуальність проблеми модернізації освітнього процесу в закладах вищої освіти

засобами музейної педагогіки. Дидактичний аспект музейного простору розкрили й обґрунтували О. Караманов, Ф. Левітас, О. Медведєв, Н. Пусепліна, Б. Райков, І. Самсакова, В. Снагощенко, М. Юхневич та ін. Розробці питань фахової підготовки педагогів присвячені дослідження багатьох вітчизняних науковців, серед яких В. Андрущенко, В. Бондарь, С. Гончаренко, О. Дубаснюк, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, О. Сухомлинська та ін. Історію становлення й розвитку музейної педагогіки як науки розкрито в працях Л. Гайди, В. Белофастова, О. Салати, Б. Столярова та ін. Методичні засади реалізації форм, методів і прийомів музейної педагогіки узагальнили А. Апостолова, О. Беженар, В. Горова, К. Кобцева, С. Назаренко, С. Цибко та ін.

Метою статті є визначення й обґрунтування педагогічних умов професійної підготовки майбутніх вчителів історії та суспільних дисциплін у музейному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Музейна педагогіка репрезентує один із перспективних напрямів сучасної педагогічної науки. Музей має виняткові можливості впливу на розвиток і формування особистості. Музейний простір дає змогу через контактування з музейними предметами перетворити психолого-педагогічний процес засвоєння знань на цілісне й інтегроване явище. За визначенням О. Салати, музейна педагогіка – міждисциплінарна галузь наукового знання, що формується на перетині педагогіки, психології, музеєзнавства і профільної дисципліни музею, побудована на його основі специфічна практична діяльність, орієнтована на передачу культурного (художнього) досвіду в умовах музейного середовища. Іншими словами, музейна педагогіка – це галузь педагогічної науки, предметом дослідження якої є культурно-освітня діяльність в умовах музею (Салата, 2015: 84).

Таким чином, музейна педагогіка має між-дисциплінарний характер, а предметом музейної педагогіки є проблеми, пов'язані зі змістом, методами, засобами, формами освітнього процесу, а також характером взаємодії в умовах музейного середовища.

У Законі України «Про музеї та музейну справу», прийнятому 29 червня 1995 року, йдеться про те, що «музей – науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій із науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини» (Закон України, 1995: стаття 1). Отже, культурно-освітня робота є одним із головних практичних напрямів музейної діяльності, основною формою музейної комунікації. Музей виконує роль освітнього центру передачі наукового, художнього, історичного досвіду.

Як відомо, ефективність педагогічного процесу закономірно залежить від умов, в яких він проходить. У філософському словнику «умова» визначається як категорія, в якій відображено універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає й існує (Шинкарук, 1986: 703). У словнику сучасної української мови поняття «умова» тлумачиться як «необхідна, обов'язкова обставина для існування або здійснення чогонебудь» (Куньч, 2005: 774).

Отже, поняття «умова» трактується як фактор, рушійна сила будь-якого процесу, явища, чинник, що уможливує здійснення, створення чогонебудь або сприяє чомусь. Таким чином, до педагогічних умов можна зарахувати сукупність взаємопов'язаних заходів, які цілеспрямовано й систематично створюються в педагогічному процесі, реалізація яких позитивно впливає на підвищення його ефективності.

На нашу думку, визначальною педагогічною умовою формування готовності майбутніх вчителів історії та суспільних дисциплін до викликів сьогодення є розширення освітнього середовища. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває освоєння студентами-істориками музейного простору з дидактичною метою.

Музейний простір дослідники визначають як «спеціально створене середовище побутування музейних предметів (безпосередньо музейне приміщення, експозиції, фонди) та навколomuзейний простір, де створені необхідні умови для максимального впливу музейних предметів на відвідувача» (Снагощенко, 2010: 8–9).

На нашу думку, останнім часом в освітньому просторі України створені необхідні умови для

використання музейного середовища в освітньому процесі. Аналіз психолого-педагогічної літератури та досвід педагогічної діяльності дають нам підставу виділити сукупність педагогічних умов, що сприяють удосконаленню професійної підготовки майбутніх учителів історії та суспільних дисциплін у контексті музейно-педагогічного підходу:

- створення умов для ефективної педагогічної взаємодії викладача та студента, коли і викладач, і студенти є суб'єктами навчання;
- створення емоційно-ціннісного середовища, яке б сприяло мотивації студентів до накопичення педагогічного досвіду й формувало студента як суб'єкта майбутньої професійної діяльності;
- формування в майбутніх вчителів історії та суспільних дисциплін системи інтегрованих знань з історичних, психолого-педагогічних дисциплін; знань сутності й змісту сучасних європейських та світових тенденцій в освіті;
- посилення практичної складової частини підготовки студентів.

Музейне середовище, на нашу думку, створює оптимальні дидактичні умови для ефективної педагогічної взаємодії. Серед цих умов виокремимо такі: комплексність вражень (зорових, слухових, дотикових); інтерактивність та трансдисциплінарність; творчий характер взаємодії. Музейні предмети можна спостерігати безпосередньо і, що найголовніше, отримувати достатню кількість інформації для самостійного сприйняття й осмислення навчального матеріалу. Таким чином, музейне середовище в разі створення певних педагогічних умов може стати важливим фактором реалізації нової освітньої парадигми.

Враховуючи сучасні тенденції, ми підготували та почали впроваджувати в освітній процес Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка навчальну програму «Музейна педагогіка». Зміст програми включає систему знань із дисциплін: «Педагогіка», «Культурологія», «Соціологія», «Психологія», «Історія», «Музезнавство» тощо. Таким чином, зміст курсу забезпечує формування інтегрованої системи знань з історичних, психологічних та педагогічних дисциплін. Мета курсу «Музейна педагогіка» – засвоєння студентами системи знань щодо процесу виникнення, становлення і розвитку музейної педагогіки, створення у студентів цілісного уявлення про предмет музейної педагогіки, закономірності, форми та методи педагогічної взаємодії, формування у студентів практичних умінь та навичок, необхідних для забезпечення

ефективної педагогічної діяльності в умовах музейного простору, виховання у студентів прагнення до набуття нових знань та самовдосконалення впродовж всього життя, формування мотивації до професійної діяльності.

На нашу думку, нині найбільш перспективною формою педагогічної взаємодії в музейному просторі є проведення практичних та лабораторних занять з елементами інтерактивних технологій. Важливу роль при цьому відіграє самостійна пошуково-дослідницька робота студентів. Матеріали, зібрані в музеях, можна використовувати для написання курсових, магістерських робіт, підготовки виступів на конференціях тощо.

Під час практичних занять студенти опановують методику реалізації музейного потенціалу. Практичні заняття проводились у музеях різного профілю м. Чернігова та м. Ніжина. Перебуваючи в просторі музею і працюючи над виконанням поставлених завдань, студенти набувають навичок конструювання педагогічної діяльності. На практичних заняттях викладач намагається організувати відповідне мікросередовище, яке б сприяло реалізації творчого потенціалу майбутніх вчителів, а також формуванню студента як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. До практичного заняття студенти одержують завдання, виконання якого передбачає інтеграцію теоретичних знань та практичного досвіду. Студентам пропонується опрацювати наукову літературу, занотувати головну думку й виконати конкретні педагогічні завдання. Наприклад, із метою формування у студентів вміння організувати інтерактивне навчання на практичних заняттях використовуються інтерактивні вправи: «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Метод Прес», «Коло ідей», «Незакінчене речення» тощо. Так, у процесі ознайомлення з інтерактивними вправами студенти усвідомлюють, що саме така модель навчання дає змогу оптимально реалізувати педагогічні завдання.

У музейному просторі майбутні педагоги вчаться організувати інтерактивну діяльність, диференційоване навчання, створювати проблемні ситуації, відпрацьовують вміння добирати відповідний роздатковий дидактичний матеріал тощо. Для перевірки знань студентів викладач створює педагогічні умови з метою реалізації їхнього творчого потенціалу й формування узагальненого вміння педагогічно мислити. Одним із напрямів діяльності, що використовується під час проведення практичних занять, є робота над плануванням та розробкою конспектів музейних уроків і виховних заходів у музейному середовищі.

Для вирішення навчально-методичних завдань лабораторного заняття студентам запропоновані моделювання уроків за інтерактивними навчальними технологіями (театралізовані уроки, уроки-подорожі, урок-дослідження), робота в малих групах, імітаційні ігри (імітація історичних ситуацій), ситуаційні вправи (можливість переміщення в часі й просторі).

Таким чином, поєднання теоретичної підготовки та інтерактивних технологій сприятиме формуванню необхідних професійних якостей майбутніх учителів. Активна участь студентів у змодельованих педагогічних ситуаціях у музейному просторі сприяє практичному застосуванню ними вмінь вирішувати не тільки типові задачі, які мають місце у педагогічній практиці, але й нестандартні, що мають сформувати здатність до рефлексії. Перебуваючи в просторі музею і працюючи над виконанням поставлених завдань, студенти набувають навичок конструювання педагогічної діяльності. Студенти залучалися до основних напрямів музейної діяльності (науково-дослідної, екскурсійної, фондової, експозиційно-виставкової), брали участь у різноманітних музейно-педагогічних заходах: у підготовці й проведенні музейних уроків, обговоренні студентських проєктів, розробці й проведенні тематичних екскурсій тощо. Студенти-історики брали участь у розробці, проведенні й захисті музейно-педагогічних проєктів. Унаслідок цієї роботи інтегруються знання, уміння у всіх трьох напрямках професійно-педагогічної підготовки – психолого-педагогічному, загальнокультурному, спеціальному (методологічному, методичному).

Досвід підтвердив ефективність використання методу проєктів. Навчальна програма з музейної педагогіки передбачає здійснення методу проєктів, що має такий алгоритм дій: критичне опрацювання шкільної навчальної програми з історії для вибору теми музейного уроку (тема має відповідати навчальній програмі з предмета); обґрунтування теми й мети уроку з урахуванням шкільних навчальних програм, профілю музею, освітніх можливостей музейного середовища, педагогічної доцільності проведення музейного уроку; вивчення психолого-педагогічної, історичної, методичної літератури; з'ясування педагогічних аспектів музейної експозиції (визначити об'єкти демонстрації, обрати місця для зупинок, скласти маршрут, визначити відповідні дидактичні методи та прийоми, адже музейний простір вимагає спеціальної методики проведення занять, а експозиція є ключовим компонентом для розробки методичного аспекту); з'ясування

особливостей та властивостей музейних предметів; підготовка дидактичних матеріалів (друковані матеріали для цитування, копії музейних предметів, картки з творчими завданнями для самостійної роботи в музеї); обговорення дидактичних проблем, обмін думками, аналіз педагогічного досвіду; обґрунтування навчальних інтеракцій із музейними предметами; написання конспекту музейного уроку; створення презентації; проведення навчального заняття (фрагменту) в музейно-освітньому просторі; обговорення й узагальнення результатів діяльності.

Наприклад, студенти підготували й змоделивали музейний урок на тему «Повсякденне життя та культура України в першій половині XIX ст.» (9 клас) у музейному просторі Чернігівського обласного історичного музею ім. В. В. Тарновського. Студенти активно використовували метод занурення в історичну епоху. Наявні музейні предмети (предмети побуту, знаряддя праці, одяг тощо) надали змогу візуально відчувати історичну епоху, забезпечили символічний доступ у простір іншої культури. Студенти використали метод мандрівки в минуле для розуміння суперечливих умов розвитку української культури в першій половині XIX ст. Цей метод застосовують переважно для кращого розуміння причинно-наслідкових зв'язків в історичних процесах. Студенти доцільно використали музейний метод мандрівки в минуле задля з'ясування причин та змін, що відбулися в культурі та повсякденному житті українців у першій половині XIX ст. Студенти також застосовували музейний прийом рекон-

струкції, коли учні за допомогою музейних предметів можуть уявити світ очима людини іншого часу, залучити до роботи свою пам'ять та уяву. Завдання для домашньої роботи передбачало підготовку есе про повсякденне життя мешканців Чернігівського краю (селян, міщан, поміщиків) у першій половині XIX ст.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновки, що музейно-освітній ресурс є важливою складовою частиною професійної підготовки майбутнього вчителя історії та суспільних дисциплін. Аналіз психолого-педагогічної літератури та досвід педагогічної діяльності дають нам підставу виділити сукупність педагогічних умов, що сприяють удосконаленню професійної підготовки майбутніх учителів історії та суспільних дисциплін: створення емоційно-ціннісного середовища, що сприяє мотивації студентів до накопичення педагогічного досвіду, формування студента як суб'єкта майбутньої професійної діяльності; розширення освітнього простору й створення комфортних умов для навчально-пізнавальної діяльності. Використання елементів музейної педагогіки дає змогу мотивувати студентів до навчання, посилити міжпредметні зв'язки, залучити студентів до проектної діяльності. Музейне середовище забезпечує трансдисциплінарність та інтерактивний характер педагогічної діяльності, сприяє формуванню соціальної активності майбутніх фахівців. Актуальним напрямом подальших розробок зазначеної проблеми є вивчення світового педагогічного досвіду щодо впровадження елементів музейної педагогіки в діяльність закладів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови : словник. Тернопіль : Богдан, 2005. 845 с.
2. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29 червня 1995 р. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95>. (дата звернення: 19.05.2020).
3. Салата О. О. Основи музеєзнавства : навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 164 с.
4. Снагощенко В. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя історії засобами музейної педагогіки : автореф. дис. ... д-ра філософії : 13.00.04. Київ, 2010. 20 с.
5. Шинкарук В. І. Філософський словник : словник. Київ : Головна редакція УРЕ, 1986. 800 с.

REFERENCES

1. Kunch Z. Y. Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy : slovnyk. [Universal dictionary of the Ukrainian language]. Ternopil : Bohdan, 2005. 845 s. [in Ukrainian]
2. Pro muzei ta muzeinu spravu [About museums and museum business] : Zakon Ukrainy vid 29 chervnia 1995 r. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95>. (data zvernennia : 19.05.2020). [in Ukrainian]
3. Salata O. O. Osnovy muzeieznnavstva [Fundamentals of museum studies] : navchalno-metodychnyi posibnyk. Vinnytsia: TOV "Nilan-LTD", 2015. 164 s. [in Ukrainian]
4. Snahoshchenko V. V. Profesiina pidhotovka maibutnoho vchytelia istorii zasobamy muzeinoi pedahohiky : avtoref. dys. ... d-ra filosofii : 13.00.04. [Professional training of future history teachers by means of museum pedagogy]. Kyiv, 2010. 20 s. [in Ukrainian]
5. Shynkaruk V. I. Filosofskiy slovnyk : slovnyk. [Philosophical dictionary]. Kyiv : Holovna redaktsiia URE, 1986. 800 s. [in Ukrainian]